Sári László

Hiába minden, nem lesz vége –

avagy a méltóságról

A reménytelenségnek az az oka, hogy az emberi méltóságnak olyan, teljesen egyértelmű követelményei vannak, amelyek a mi „kultúránkban" egyáltalán nem jellemzik az emberi viszonyokat. Nem jellemzik az – eszmélése első pillanatától kezdve méltó, sőt édenien békés, háborítatlan életre vágyó, ráadásul szabadon cselekvő – ember egész történelmét. A történelmi folyamatokat és irányokat illetően se láthatjuk a méltó élet feltételeinek meglétét, és külön-külön, a legkülönfélébb történelmi eseményeket tekintve sem. Ha jól megnézzük, az ember történetének legjelentősebb pillanatai ezen a tájon egytől-egyig érdemtelenek, méltóságon aluliak.

Kik a felelősek ezért? Tudjuk nagyon jól, hogy a mindenkori cselekvők. De nem tudjuk, hogy a cselekvők – szándékuk ellenére – miért hibázzák el minduntalan a történelmüket. Vajon miért nem képesek valamiféle tűrhető együttélésre, elviselhető együttműködésre? Hiszen örökké ennek őszinte óhajtását és a cél érdekében kifejtett óriási igyekezetüket hangoztatják. Nahát, akkor miért nem képesek megvalósítani mégsem?

Azért, mert az ilyenféle együttélés, azaz a méltósággal élés kulcsfogalmai (többek között): a józanság, a körültekintés, a kölcsönösség, a mérték, az igazodás és az erény – leginkább történelmi pillanatokban – teljességgel hiányoznak az életükből. Persze úgynevezett békeidőben sem ezek a legjellemzőbb vonásai a *genus humanum*hoz tartozó habitusnak. Mondhatni: e fogalmak a legtöbb élethelyzetben ismeretlenek.

Pedig a méltóság egyik „összetevője" sem követel elérhetetlen szellemi és morális magasságokat, teljesíthetetlen erőfeszítést. A gyakorlati együttélés szempontjából még az erény égigérő, isteni és fenyegető szava sem jelent többet, mint a közös érdek (egymástól joggal elvárt) felismerését. Történelmi kontextusban pedig visszafogottságot, kollektív tartózkodást a pusztítástól. *Arisztotelész* szerint „az erény valamiféle okosság". Köznapibb, mai szóval: észszerűség.

Ezekre a főként társadalmilag teljes joggal elvárt megfontolásokra, valamint ezek higgadt és finom (tehetséges) alkalmazására lenne tehát szükség az emberi közösségekben ahhoz, hogy tagjai nyugodt

méltósággal élhessenek. Ami rögvest majdnem édeni körülményeket (mesebeli biztonságot és kényelmet) jelentene, vagyis elég gyorsan megvalósulna a kezdetektől vágyott felsőfok. Ideérve aztán mindjárt véget is érhetne a történelem, ahogy ezt is számosan óhajtják, sőt máris vizionálják. Ad absurdum: el sem kellene kezdődnie, amennyiben történelmen úgyis mindig egymást követő pusztítások, háborúk végtelen sorát értjük.

Ha a méltóság mibenlétét még egy kicsit tovább akarjuk árnyalni, sajnos az eddigieket ki kell egészítenünk azzal a meggyőződésünkkel is (és ez kissé nehezítő körülményre utal), hogy a méltóság külső formája a könnyedség. Az itt fölsoroltak, amelyek valójában egytől egyig unalomig emlegetett közhelyek, mind együtt eredményezhetik a könnyedséget, amely máris az emberi világ ideális szellemi–érzelmi állapotát jelzi. Ez valóban az édeni állapotból származó eredmény: az optimális társadalmi berendezkedés legjellemzőbb sajátossága, egyértelmű ismérve, azt is mondhatjuk, hogy attribútuma. Nem mellékesen a szellem szabadságának és az önérzet sértetlenségének záloga. Erről álmodik az ember évezredek óta.

Ám máris világosan kell látnunk (hiszen milliószor tapasztaltuk), hogy éppen ezek a megfontolások és okos alkalmazásuk a legtöbb közösségben szinte kivétel nélkül fikció, képzelődés csupán. Könnyen kiolvashatjuk a történelemünkből, hogy így volt ez minden korban. Az ember történelme ezen a helyen sohasem szólt másról, mint az emberi viszonyok (kölcsönösség, mérték stb.) figyelmen kívül hagyásáról. Ennek következtében a cselekvők mindegyike örökké sérült, sebet kapott, a sérült ember pedig már nem tudta megőrizni a higgadtságát, méltóságát. Vagy meghajolt, azaz behódolt, vagy emelt fővel adta föl, elbukott. De máris elszántan fontolgatta, tervezgette bosszúját.

Hosszú századok óta ez történt és ez történik a *Kertész Ákos* által elénk rajzolt történelmi események szereplőivel is. Hosszú századok át minden egyes szereplő örökké sérült, sebet kapott és elbukott, majd elszántan vagy kevésbé elszántan fontolgatta, tervezgette bosszúját. Még békeidőben is megalázó, önigazoló, egymásnak feszülő magyarázkodás mérgezte a közöttük kialakult viszonyt. Egyikük a szörnyű, felejthetetlen sebek emlékétől szenved örökké, a másik az ugyancsak szörnyű becstelenség és szégyen emlékétől. Ilyen körülmények között elképzelhetetlen őszintén és bizalommal nézni egymás szemébe és egyezkedni, letenni a méltósággal élés és jövőbeli együttműködés alapkövét.

Elviselhetetlen állapot, mely folyamatosan és borzalmasan sokkol, sőt hergel minden szereplőt. Még szörnyűbb, hogy azért nincs belőle

kiút, mert ebben a helyzetben megszólalni (bármelyik oldalról és bármilyen szavakkal) azonnal méltatlan helyzetbe hozza a megszólalót, és mindjárt a válaszra készülőt is. Nincs már hiteles szó, mely segítene, mely megérlelne valamilyen józan igazodást. Még olyan sincs, ami az egyezkedés első pillanataiban őszintétlen ugyan, de aztán némi eséllyel mégis csak az egyszerű (népi) belátáshoz vezet: így bizony nem jutunk sehová. Ezután is újra és újra elbukunk, egyre súlyosabb lesz a helyzet: a tehetetlenség, valamint a belőle származó düh és szégyen is fokozza a súlyosság mértékét.

Feltűnhetnek olykor kiváló tehetségű, kétségtelenül józan és nobilis megszólalók e tárgyban (a mi házunk táján például *Bibó István* vagy *Száraz György)*; valamint éppen itt, ezeken a digitális lapokon olvashattuk az elkeseredett és végső harcra fölesküdött Kertész Ákos világosan végiggondolt sorait. Mindezek azonban nem vezetnek sehová, nem hozhatnak semmilyen megoldást.

Hiába szólalnak meg kiválóan, csak fájdalmas, önmagukkal is vívódó, magukat és egymást ismétlő gondolatokat és érveket hallunk tőlük. Ráadásul mindig ugyanazokat a szavakat, fordulatokat veszik elő újra és újra – igaz, hogy mindig meggyőzően és briliánsan használják őket – ám az ismétlődésektől egyre gyengülő változatokban, valamint örökké tapasztalhatóan *mindhiába.*

Szavaik nyomán sosem támadt még megnyugvás, a legbölcsebb megszólalók sem voltak képesek lecsillapítani a lázas szereplőket. Jóérzésű fáradozásukat és okos érvelésüket minduntalan mutatvánnyá alacsonyította az eredménytelenség. Az ő köreiken kívülről felhangzó szavak pedig végképp nem szolgálhatnak semmimiféle eredménnyel, érveléseik annyira erőtlenek, színvonal alattiak.

Kisebb egyezségek azért mégis születnek néha azok között a felek között, akik már mindkét oldalon elviselhetetlenül méltatlannak érzik a tehetetlenség állapotát, de aztán kívülről ezeket az egyezségeket is földúlják, lerombolják az innen vagy onnan felhangzó harsány, ellenséges szavak.

Tudjuk-e vajon, hogy kit vagy kiket terhel a felelősség ezekért a veszteségekért? Talán a politikai harcok ideológusait, akik mindennek a felforgatásán fáradoznak, hátha a romok alól majd ők jönnek ki jobban? Minden lyukból bújnak elő sötét fejek, akik fegyverszünet idején is lázítanak. Vagy egyenesen az emberi természet felelős a nyugtalanságért, amely örökké újratermeli a gyilkos és öngyilkos méltóságromboló indulatokat? Vagy ugyanezt az emberi természetet azért terheli az

elképzelhető legsúlyosabb felelősség, mert sohasem ismerte az *önkorlátozó szabadság* fogalmát?

Ha így van, akkor beláthatnánk végre, hogy sokkal jobb lenne, ha az itt említett kiválóságok és mások eszmefuttatásai nem kétoldalú kapcsolatként tárgyalnák felvetéseiket, hanem alapvető világnézeti kérdésként. Jobb lenne, ha szembenéznénk (többek között) azzal a mulasztással, hogy a zsidó–keresztény kultúra sohasem alkotta meg azt a viszonyközpontú gondolkodásmódot, amely egyértelműen és részletekbe menően tisztázta volna az emberi világban a társak közötti viszonyokat, valamint az emberi és a nem emberi világ (természet, univerzum) kapcsolatát.

Magyarul, arról lenne érdemes igen komolyan (felelősen) gondolkodni, hogy mit tehetünk akkor, ha ebben a közösségben máig nem létezik tisztán viszonyközpontú filozófia. *A történelem különféle szándékkal fellépő régebbi és mai szereplői kizárólag politikai ideológiákat és viszonyokat ismertek és ismernek, a tisztán viszonyközpontú gondolkodás – az önérvényesítő törekvéseket minden esetben erősen visszafogó – szempontjaival, elveivel és gyakorlatával sohasem találkoztak. Pótolhatatlan hiányosság ez. Ha ebben a kultúrában is létrejött volna a viszonyokra figyelő gondolkodásmód, egészen másképpen néznénk egymásra és a világra.*

„Az önkorlátozó szabadság az élet legbensőbb titka" – írja e legszemélyesebb és legérzékenyebb aktus észrevétlen megvalósulásáról igen találóan a magyar–angol–amerikai filozófus, *Kolnai Aurél.* Megint itt vagyunk hát az eszmefuttatásunk kezdetén felvetett méltóság-kérdésnél. Most azonban a méltóság már kulcsszereplő társadalmi értékként jelenik meg előttünk, és az is világosan látszik, hogy a méltóságteremtés éppolyan érzékeny, „intim" és észrevétlen aktus, mint Kolnai szerint az önkorlátozó szabadság megvalósulásának folyamata. Talán sok mindenben azonos is vele. Legalábbis valamilyen mértékben.

Azonosnak kell lenniük, mivel az ember csakis sértetlen méltósággal képes felismerni, hogy minden közösség minden szereplője minden körülmények között *rákényszerül* az együttélésből származó igazodásra (más szóval az önkorlátozásra), annak érdekében, hogy szabadsága összeférjen mások szabadságával. Az együttműködés tehát önkorlátozás is egyben, amit az önérdek és közérdek egyeztetése is megkíván, sőt megkövetel.

„Az ember az eredeti teremtésben meghatározatlan lény […], csak önmaga képes meghatározni magát […], ezáltal kívül van a teremtetteken" – állapítja meg a szabadságkérdés máig legtekintélyesebb filozófusa, *Friedrich Schelling* még 1809-ben. Ha előbb nem, hát azóta is

milliószor tapasztalhattuk a saját bőrünkön (történelmünkben és személyes életünkben), hogy nagyon rosszul jár az, aki mindenáron mással vagy másokkal *szemben* akarja meghatározni magát. Vegyük csak számba, mire jutottunk, amikor mi magunk is ilyesmivel próbálkoztunk.

Nem lesz nehéz levonni a következtetést a felidézett esetek szerencsétlen (gyakran gyászos) végkifejletéből. Ám ennek a következtetésnek az elfogadása épp annyira személyes, érzékeny és kölcsönösen elhatározott aktusként történhet csak meg, mint amilyen az önkorlátozó szabadság megvalósításának és a méltóságteremtésnek a folyamata. Mindenkinek alaposan és becsületesen végig kell gondolnia minden idetartozó, személyre szabott feladatát, majd kötelezően el kell végeznie a feladatokból származó tennivalókat.

Ettől azonban még az önmeghatározás tévútjai továbbra is tárva-nyitva maradnak. És nem átmenetileg, egy küszöbön álló, méltó emberi viszonyokat teremtő végső megoldásig, hanem valószínűleg az idők végezetéig. „Az ember szabad és önmagában örök kezdet" – jelenti ki ugyancsak Friedrich Schelling. A történelem minden pillanata őt igazolja: az ember saját, változatlan útját járja.